

ROL-MODEL: “DENEY” (DAS EXPERIMENT) FİLM ÖRNEĞİ

Berin TUNCEL¹

Özet

Toplumsal yaşamda oynadığımız roller zamanla içselleşerek kişiliğimizin bir parçası olmaktadır. Ancak yaşamda yalnızca kendi rollerimizin dışında diğer rolleri de öğreniriz. Diğer rollerle ilgili bilgilerimizi; çevremizi gözlemleyerek ya da kitle iletişim araçlarından gelen iletiler doğrultusunda oluşan yaşam deneyimlerimizin sonucunda ediniriz. Gerekli koşullar olduğu zaman da öğrenmiş olduğumuz diğer rollerimizi günlük yaşamımıza taşırız. Toplumsal öğrenme kavramını inceleyen Bandura ve Zimbardo bu alanda başarılı çalışmalar yapmışlardır. Bandura, model almanın ve öykünmenin (imitation) önemli bir toplumsal öğrenme süreci olduğunu ileri sürer. Zimbardo ise ünlü deneyi ile toplumsal öğrenmenin önemini vurgulamıştır. Zimbardo’nun yaptığı çalışmalar sinema alanına da etkisi altına almıştır. Yönetmen Oliver Hirschbiegel’in 2001 yılında yaptığı “Deney”(Das Experiment) filmi, Zimbardo’nun deneyini konu alan “Kara Kutu”(Black Box) adlı Almanca romandan senaryolaştırılmıştır. Deney filmi başlangıçta Zimbardo’nun deneyi ile bire bir örtüşmektedir. Ancak film giderek abartılı bir biçimde kurgulanmıştır. Bu çalışma, deneyden esinlenilerek oluşturulan filmde, deneklerin bir oyun, bir yanılsama (Simülasyon) olduğunu bildikleri halde rollerini gerçekmiş gibi benimsediklerini, olayı bir kişilik çatışmasına dönüştürdüklerini göstermektedir. Zimbardo’nun deneyinde de filmde de, toplumsal yaşamda bireylerin yetke ve kontrol sahibi oldukları zaman, bu yetkilerini diğer bireyler üzerinde acımasızca kullandıklarına işaret etmektedir.

Abstract

The roles we play as a part of social life gradually become internalised until they become part of the self- the personality. We don’t just learn our own roles in life we also learn quite a lot about other people’s roles. We don’t necessarily use it, we produce it when it is necessary. Bandura argued that imitation and modelling are important social-learning processes, by which we are able to pick up the whole patterns of social actions and appropriate role behaviour. In one famous study of Zimbardo (1973). Which showed the importance of social-learning. Oliver Hirschbiegel film “Das Experiment” is the same as Zimbardo’s famous experiment but more exaggerated. The people who were acting the role of guards had become so strict and psychologically cruel. In a very short time the conflict between the guards and the prisoners had to become brutal. The guards behaved in this way not because of their personalities but because of the situation they were in and the roles they were playing. The film, showing us so clearly how are latent knowledge of other social roles can be brought to the fore when needed this studies tells us quite a lot about the importance of role knowledge in human social behaviour. It also tells how power and control is automatically coupled with cruelty.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Kimlik, Bireysel Kimlik, Rol Model, Zimbardo, Bandura.

Giriş

Schank ve Abelson’a göre günlük yaşamda toplumsal etkileşimin temel mekanizmalarından biri de “senaryo” kavramıdır. Toplumsal davranışın büyük bir kısmı bizim düzenlediğimiz ard arda gelen bir plana göre oluşur. Her şey düzenli ve beklendiği şekilde gerçekleşir. Aşağı yukarı her zaman hangi anda ne yapılacağını nasıl davranılacağını önceden bilirsiniz. Sanki bir oyunun senaryosu gibidir. Biz yalnızca verilen rolleri oynarız. Böylece toplumsal etkileşim olanak bulmuştur.[1]

Eğer günlük yaşam bir oyun senaryosu ise; oyuncular kendi rollerini nasıl biliyorlar? Yaşamı anlamada “rol” kavramı çok önemlidir. Hangi rolü, nasıl oynayacağımız bize öğretir. İzleyerek, yaşayarak, model alarak, taklit ederek kendi rollerimizi öğrendiğimiz gibi, karşımızdakinin rolünü de öğreniriz. Günlük yaşam içinde çeşitli rolleri oynarız. Günlük ya-

¹ İstanbul Kültür Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, İletişim Sanatları Bölümü, 34156 Ataköy/ İstanbul.

şamda kısa ve uzun dönemli roller vardır. Uzun dönemli roller sürekli. Aile içindeki rollerimiz; anne, baba, çocuk, eş rolleri gibi. Kısa dönemli roller ise, geçicidir. Ancak kimi kısa dönemli roller, otobüsteki yolcu rolünde olduğu gibi saatlerle ya da dakikalarla sınırlandırılabilen anlık rollerdir. Kimi kısa dönemli roller ise geniş zamana yayılmaktadır. Öğretmen, öğrenci rolleri bu duruma örnek gösterilebilir. Bu rollerden her biri kendine özgü davranışlar gerektirir. Evde, okuldaki öğretmen rolünü oynayamazsınız. Dersteki öğrenci rolü ile, arkadaş toplantısındaki öğrenci rolü de farklıdır. Toplumsal roller her zaman karşılıklıdır. Anne-Çocuk, Doktor-Hasta, Doktor-Hemşire, Öğretmen-Öğrenci gibi. Eğer iki öğrenci ya da iki öğretmen birlikte ise; eşit statüde oldukları için davranışları ve konuşmaları daha bireysel ve kişiseldir. Bu kimlikleri iletişimde ön planda değildir.

Goffman, günlük toplumsal yaşamımızın bir parçası olan bu rollerin zamanla içselleşip kişiliğin bir parçası olduğunu öne sürmektedir. İlk kez yeni bir rolü oynarken gerçek değilmiş gibi hissederiz. Bir süre sonra yeni rolümüz içselleşip ve benliğimizin bir parçası olur. Rolü düşünmeden gerçekleştiririz.[2]

Toplumsal yaşam içinde herkes birbirinden çok farklı, bir çok davranış kalıbını yerine getirmek durumundadır. Sağlıklı ilişkiler geliştirmek amacıyla benimsediğimiz bu davranış biçimlerimizin yani maskelerimizin toplum içindeki önemi yadsınamaz. Toplumsal koşullar uygun olduğu zaman maskelerimizi takıp, gerekli yerde bu maskelerin yüklendiği anlamlar doğrultusunda davranışlar gösteririz.

Kendi rollerimizin yanı sıra diğer insanların rollerinden de çok şey öğreniriz. Çevremizdekileri gözlemleyerek öğrendiklerimizi gerektiği zaman ortaya çıkarırız. Bu toplumsal öğrenmedir. Bandura ve Walters, öykünme ve model almanın önemli bir toplumsal öğrenme süreci olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu süreçte insanlar kendilerine uygun davranış modellerini belirlemek için, toplumsal davranışların bütün örneklerini toplayıp belleklerine yerleştirmektedirler.[3] Benzer bir olay karşısında uygun davranış modellerini yaşama geçirmektedirler. Howey, Banks ve Zimbardo'nun tanınmış çalışmaları toplumsal öğrenmemenin önemini göstermiştir. Zimbardo ve uğraşdaşlarının çok iyi bilinen "Tutukevi Simulasyonu(yanılsaması)" yıllar sonra hem bir romanın hem de bir filmin konusu olmuştur.

Zimbardo'nun deneyinde; öğrencilerden rol yapacakları bir deneyde para karşılığında yer almaları istenmiştir. Denekler normal öğrencilerden seçilmiş olup, yarısı tutuklu rolünü diğer yarısı da gardiyan rolünü oynayacaklardır. Öğrencilerden hiç birine rollerini nasıl oynayacakları söylenmemiştir. Deney mümkün olduğu kadar gerçeğe yakın olarak hazırlanmış ve tam bir tutukevi modeli yaratılmıştır. Deneyin iki hafta sürmesi planlanmışken, Zimbardo 6. günün sonunda deneye son vermek durumunda kalmıştır. Tutuklu rolünü oynayan deneklerin, deney sırasında umutları kırılmış, moralleri bozulmuştur. Gardiyan rolünü oynayanlar ise; deney süresince saldırgan, katı, acımasız davranış biçimleri göstermişlerdir. Suçluları küçük düşürmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Gardiyanların bu şekilde davranmalarının nedenleri kişilik özelliklerinden kaynaklanmamaktadır. Oynadıkları rolün koşullarından dolayı böyle davranmışlardır. Deney sırasında rollerle ilgili herhangi bir belirleyici kural konulmamıştır, denekler televizyondan, sinema filmlerinden, öykülerden öğrendikleri roller doğrultusunda davranmışlardır. Deneyde izleyerek öğrenilen, birebir yaşam deneyimine dayanmayan rollerin gerektiği zaman nasıl kullanıldığı gözler önüne serilmektedir. Deney, bireyin toplumsal davranışında rol bilgisinin önemini göstermektedir. [4]

Yönetmen Oliver Hirschbiegel, Zimbardo'nun çok iyi bilinen bu deneyinden esinlenen Mario Giordono'nun "Black Box" (Kara Kutu) adlı yapıtını filme çekmiştir. Romanın yazarı aynı zaman da fimin senaryosunu da oluşturmuştur. "Das Experiment"(Deney) filminin başlangıcı Zimbardo'nun deneyine uygun biçimde gerçekleşmiştir. Filmin gelişim süreci ve

sonu ise; deneyden bağımsız, olumsuz bir biçimde kurgulanmıştır. Ancak film de, deneyde olduğu gibi 6 gün sürmektedir.

Film Çözümlemesi

1.Gün

Araştırma için başvuran deneklerden, çeşitli test ve görüşmeler sonucunda önemli duygusal sorunları bulunmayan 18 denek seçilmiştir. Deneklerin belirlenmesinin ardından 1.gün tutukevine yerleştirilen gardiyanlar ve tutuklular günlük giyisilerini çıkartıp; kendilerine verilen formları giyiyorlar. Tutuklulara bir örnek giysiler giydirerek, onları ayırd edilemez bireyler haline getirmek, adları yerine numaraları ile çağrılmalarını sağlamak, onların bireysel kimliklerini yok etmektir. Bu durum gardiyanların, gücü elinde tutanların suç işleme duygularını zayıflatır.

Filmin baş karakterlerinden biri olan Eckhart'ın sözleri bu duruma örnek gösterilebilir. Yaşamını Elvis Presley'i taklit ederek kazanan ve deneye eğlence olsun diye katıldığını söyleyen Eckhart, filmde "Gardiyanlık etkiliyici" demektedir. Eckhart üzerindeki formanın kendisine verdiği iktidar duygusundan etkilenmektedir. Eckhart sözcüğünün Almandaki anlamının; kaya gibi sert, yontulmamış olması da senaryo ve roman yazarının bu adı rastlantısal olarak seçmediğini göstermektedir.

İlk anda gardiyanlar tedirgin gözükmelerine karşın kısa sürede yeni rollerine uyum sağlayarak birbirlerini tanımaya çalışıyorlar. Gardiyanlarda, tutuklularda oldukça neşeliler, espiriler yaparak giysilerini giyiyorlar. Bunların yalnızca bir deney olduğunun bilincindedirler. Tutukevi kurallarının okunmasının ardından gardiyanlar düzeni sürdürmekle yükümlü olduklarını tutuklulara anımsatıyorlar. Bu kurallardan biri, tüm tutukluların kendilerine verilen yemekleri seçmeden yemek zorunluluğudur. Filmin karakterlerinden biri olan ve ferrari almak amacıyla deneye katılan Schütte, midesindeki bir enzim eksikliğinden dolayı süt içmemektedir. Eckhart, Schütte'yi "sütünü iç 82" diyerek içmeye zorlayınca ani bir hareketle Tarek onun da sütünü içmiştir. Bu davranışının ardından "1-0 galibiz" demesi boyun eğmeyen bir kişilik yapısını göstermektedir.

Eckhart bu olayın ardından tüm tutuklulara sınav çektirmiştir. Bunun üzerine Tarek Eckhart'a hoş olmayan sözler söylemiş ancak, Eckhart yanıt vermemiştir. Tarek "Deney" filminin ana karakterlerinden biridir. Eski bir gazeteci olan Tarek, taksi şoförlüğü yapmaktadır. Burada yer almasının temel nedeni; deneyden gazete için iyi bir öykü çıkaracağını tasarlamasıdır. Deneye katılan Tarek'in gözlüğüne yerleştirilmiş gizli bir kamera vardır. Deneyden önceki gece bir trafik kazasının sonucunda Dorayla tanışan Tarek, geceyi onunla geçirerek kendisi ve ailesiyle ilgili gizlerini onunla paylaşır. Dora babasını kabetmiştir. Bu nedenle üzgündür. Tarek'in ise, babası ile ilgili anıları pek hoş değildir. Küçükken babası onu karanlık bir odaya kapattığı için karanlık korkusu vardır. Tarek'in engellenmeye dayanamayan bir kişilik yapısı vardır. Bu nedenle Schütte'nin sütünü de içmiştir. Engellenmeye dayanamayan bireyler şiddete yatkındır. Bu yüzden ilk günden itibaren gardiyanları kışkırtmaya ve ilişkiyi kişilik çatışmasına döndürmeye, şiddeti tırmandırmaya çaba harcamıştır. Diğer tutuklularda başlarda karşı çıksalarda içinde bulunan ortamın koşulları diğer tutukluları da taraf olmaya itmiştir.

2.Gün

İkinci günün sabahında Eckhart gücünü göstermek amacıyla Tarek'in yatağını bozar. Bu durum üzerine Tarek, Eckhart'a destek veren diğer gardiyan Berus'u hücreye kapatarak, kendisi hücrenin dışındaki alanda dans eder. Diğer tutukluları da isyan ettirir. Berus hücreye

tutsak edilince sessiz kalır. Ancak isyan baslatılırınca Berus, her fırsatta Tarek'in üstüne gitmeye başlar. Bu durum; Berus, Eckhart ve Tarek arasındaki gerginliğin giderek artmasına neden olur. Aralarında şiddetli çatışmalar başlar. Şiddet şiddeti doğurmaktadır. Gardiyanlar aralarında konuşurlarken " Yukardan bir şeyler söylemedikleri sürece iyi gidiyoruz" derler.

Tutukevi yukarıdaki araştırma odasında bulunan monitörden izlenmektedir. Gardiyanlar zaman zaman odalarından yukarısı ile konuşabilmektedirler. Havaalanında yer personeli olarak çalışan Berus'un deneye katılma nedenini şöyle açıklıyor; " İnsan yeni şeylere açık olmalı, parası da iyi". Gardiyan rolünü güçlü bir biçimde benimsyen Berus, erk ve denetim gücünün acımasızlıkla paralel gittiğini göstermektedir.

3.Gün

Berus araştırmalarla bağlantılarını sağlayan kameralara bakarak "yönetimi yine elimize geçirdik ne olacağını göreceğiz" der. Tarek Berus'a korktuğunu söyler. İlk gün diğer gardiyanlarda Berus'un koktuğunu aralarında konuşmuşlardır. Berus bunu anlamamıştır. Tarek'in söylemesi üzerine banyoya giderek koltuklarının altını yıkar. Döndüğünde diğer gardiyanların Tarek'e işkence yaptığını gören Berus da onlara katılır. Artık deney olduğu unutulmuştur. Gardiyanlar gerçek gardiyanlardan çok daha acımasızca tarek'ten intikamlarını almaktadırlar. Berus, Tarek'in saçlarını traş eder, üzerine işer. Şimdi kim kokuyor diyerek öcünü allır.

Gerçek yaşamda yöneticilik yapan Kranz, diğer gardiyanlara uymakta gecikmez. Grup içinde bireysel kimliklerini kaybeden bireyler, grup içinde sorumluluğun dağıtıldığı anonimlik duygusunun öne çıktığından agresif duygular geçek şiddete dönüşmektedir. Grup içinde kimin ne yaptığı bilinmeyeceğinden bireyleri engelleyecek hiç bir şey yoktur.

Karnz Tarek'e giysisini çıkartıp, çıplak bir biçimde giysisi ile tuvaleti temizletmektedir. Ardından da kirli giysileri tekrar üzerine giymesini sağlamıştır. Tutlular için göze göz diş diş bir yaşam savaşı başlamıştır. Asıl uğraşı öğretmenlik olan Bosch, Tarek'e temiz giyisi getirmiş, ona sigara vermiştir. Bundan güç alan Tarek, Dora'ya verilmek üzere bir not yazar. Çünkü onun Dora ile görüşmesi yasaklanmıştır. Daha önce bir kere Dora ile görüşmüştür. Ancak ona hiç bir şey anlatmamıştır. Bu durumun farkına varan Berus, Bosch'un kafasına kese kağıdı geçirip, onu bir hücreye kapatır. Berus sahip olduğu güç dolayısıyla çılgınlık durumuna gelmiştir.

4.Gün

Berus, Tarek'i ziyarete gelen Dora ile konuşur. Dora bir şeylerden kuşkulıdır. Bu yüzden orada kalır. Berus, Tarek'e Dora ile aralarında bir ilişki geçtiğini söyleyerek Tarek'i kıskırtır. Joe yapılan işkenceler karşısında bunalıma girmiştir. Araştırmadan ayrılmak istememektedir. Gardiyanlar sırtına korkak yazıp ona işkence etmeye başlamışlardır. Bir sandalyeye bağlanmıştır. Gardiyanlar bütün sosyal baskılardan kurtulmuş, güçlerinin sınırsız olduğunu düşünerek çılgınca hareket etmektedirler. Tıpkı Irak'taki Amerikalı askerler gibi kurbanlarını küçümseyerek güçlerinin tadını çıkartmaktadırlar. Ceza görmeyeceklerini düşünmektedirler. Gücü eline geçiren toplumların, grupların tarih boyunca ne kadar acımasız olduğu bilinmektedir. Dünya tarihinde bu örnekler sayılamayacak kadar çoktur. Günümüzde de devam etmektedir

5.Gün

Araştırmacıların odalarında deneklerin özel dosyalarını karıştıran Berus, 5. günün sabahında ortada duran kara kutuyu Tarek'e bakarak tanıtır. "Umarım kimsenin kapalı yer korkusu yoktur" der. Araştırmayı yukarıda kontrol odasından izleyen Dr. Grimm, araştırmanın amacından saptığını, dehşete dönüştüğünü durdurulması gerektiğini Dr. Thon'a söyler. Thon

durdurulması gerektiğini kabul etmez. "Elimizde kimsede olmaya veriler var, nasıl durduruz" der. Oysa deney kontrolden çıkmıştır.

Araştırmayı durdurmak üzere aşağıya inmeye çalışan Dr. Grimm yolda Eckhart ile karşılaşır. Araştırmaya başlamadan önce testlerde Dr. Grimm'in bacaklarına gözü takılan Eckhart, Elvis şarkıları söyleyerek Dr. Grimm'in yanına yaklaşır, kendisini seveceğini söyler. Güç öyle bir gözünü bürümüştür ki onun fikrini almayı düşünmez. İsteddiği her şeyi yapmanın çılgınlığı içindedir. Onu bir hücreye iter, kapıyı kapatır. Dışardan görünmemesi için battaniyeyi ön tarafa asar. Öbür gardiyanlarda tepkisiz kalırlar. Dr. Grimm'e tecavüz etmeye çalışır. Tarek kara kutuda kapalıdır. Tutuklular panik halde canlarını kurtarmaya çalışmaktadırlar. Daha önce sert bir cisimle kafasına vurularak ağır yararlanan Schütte sandelyeye bağlı durumda yaşamını yitirmiştir. Tarek kara kutudan kurtulmuştur, ancak Schütte kan kaybından ölmüştür. Olaylar 2 kişinin ölümü 3 kişinin yaralanmasıyla sonuçlanmıştır.

Sonuç

Filmde; gardiyanlar ve tutuklular yeni rollerini çok kısa zamanda içselleştirmişlerdir. Gardiyanlar gerçek gardiyanlardan daha acımasız davranırken, tutuklulardan biri de engellenmeye karşı şiddet içeren saldırgan davranışlar göstererek olayların tırmanmasına neden olmuştur. Düş kırıklığı, engellenme, tehdit durumunda hedef, öğrenilmiş saldırgan davranış olmaktadır. Tutuklu Tarek'in de engellenme karşısında şiddette olan eğilimi ortaya çıkmıştır. [4]

Grup içinde gardiyanlar bireysel kimliklerini yitirmişlerdir. Grup kimliği öne çıkmıştır. Grup içinde sorumluluk yayılmaktadır. Bu yüzden bireyler daha acımasız davranabilmektedirler. Normal yaşamda sakin yapısı olan bir birey, grup içinde coşkulu ya da saldırgan olabilmektedir. Futbol maçlarındaki aşırı davranışlar bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Grup içinde bir anonimlik söz konusudur. Kimin ne yaptığının grup içinde tam olarak belirlenemez, bu da daha ölçsüz davranmaya neden olur. Tarek'e yardım ederek gruba uymayan gardiyan Bosch'u diğer gardiyan Berus cezalandırmıştır.

İzlediğimiz filmlerde ve televizyonlarda kimliği belirsiz, kişiliği bireysellikten ayrılmış kurbanlar ve kontrolden kaybeden bireyler gösterilerek öykünmek için cesaretlendirici roller verilir.[5] Şiddetin ödüllendirilmesi bireyleri şiddete yöneltir. "Das Experiment" filmi Zimbardo'nun deneyine dayanmaktadır. Deneyi hazırlayan Zimbardo ve arkadaşları tutukluların ve gardiyanların davranışlarındaki aşırı dönüşümü öngörmemişlerdir. Filmde bu durum daha abartılı bir şekilde yaşanmaktadır. Zimbardo ve çalışma grubu, grup davranışının bireyler üzerindeki etkisini görmek için araştırmaya başlamış, ancak gardiyanların ellerine verilen ceza ve baskı gücünü sonuna kadar kullanacaklarını öngörmemişlerdir. Tutuklular kin dolu insanlar haline gelmiş, gardiyanların bazı tutuklulara gösterdiği şiddet karşısında taraf olmak zorunda kalmışlardır. Filmin sonunda gardiyanlar ellerindeki gücün çılgınlığına kapılmışlar, araştırmayı yönetenlere de şiddet uygulamışlardır. Tutuklular ise, canlarının derdine düşerek ölmek için öldürmek zorunda kalmışlardır.

Geçmişte ve günümüzde de erki ve denetimi elinde tutanların bu güçlerini acımasızca kullandıkları sıkça görülmektedir. Tarihe baktığımızda da benzeri davranış modellerini görebiliriz. Örneğin Nazi Toplama Kampları'nda, Sibarya Çalışma Kampaları'nda ve benzeri koşullarda gücü eline geçiren bireyler, işkence yapmaktan ve öldürmekten çekinmemişlerdir. Yakın tarihimizin en karanlık sayfalarından biri olan Bosna Savaşı(1992-1995) süresince Uluslararası Kızılhaç Örgütü'nün verilerine göre 200.000 Boşnak soykırıma uğramıştır. Sırp-lar, Boşnakları katlederken Avrupa bu duruma seyirci kalmıştır. Ruanda da 1994 yılında yaşanan soykırımda yaklaşık 100 gün içinde 800.000 Tutsi ve ılımlı Hutu, aşırı uç Hutular tarafından öldürülmüştür. Cezayir soykırımında ise; Fransız yönetiminin altında 1.500.000

kişi yaşamını kaybetmiş,(Scotsman, 17 Nisan 2006) ok sayıda kişi de işkence ve kötü davranışlarla karşı karşı kalmışlardır. Daha güncel bir örnek ise; Irak'ı işgal eden Amerikalı askerlerin, Irak halkına karşı işledikleri insanlık suçudur. 2004 yılında Amerikalı askerlerin Iraklı esirlere yaptıkları işkencelerin fotoğrafları tüm dünyayı dehşete düşürmüştür. Otorite ve güce sahip olma saldırganlık eēilimini gclendirmektedir. Gruba uyum saēlama bilinci ile hareket eden Amerikalı askerler, Iraklı esirleri ve Irak halkını “teki” olarak görmektedirler. Burada toplumsal etkileşimin gücü görülmektedir. nce basit ve zararsız davranışlarla başlayan gruba uyma, giderek daha şiddetli eylemlere dönüşebilmekte ve suçu işleyen kişi davranışlarının etkisini ve sonuçlarını düşünmemektedir. Böylece şidet şideti doēurmaktadır. Sonuçta, aslında oynamadıēımız rollere ait bilgilerin de gerektiēinde nasıl gereēe dnřtrldē gösterilmiştir. Bu çok önemli bir noktadır. Toplumda kuvvet-kontrol dengesinin nasıl iřlediēini göstermektedir. Bu tür bir yetki otomatik olarak acımasızlık ve zorbalıkla birlikte gitmektedir.

Kaynakça

- [1] Schauk, R., Albelson, R., (1977), *'Scripts, Plans, Goals and Understanding: An Enquiry Into Human Knowledge'* Hillsdale, N.J, Lawrence Erlbaum Associated.
- [2] Goffman, E., (1959) *'The Presentation of Self in Everyday'* Harmandsworth: Penguin.
- [3] Bandura, A., Walters R.H., (1973), *'Social Learning and Personality Development'*, New York, Holt Rinehart & Winston.
- [4] Hayes, Nickey., (2003), *'Principles of Social Psychology'*, Psychology Press, Hove and New York.
- [5] Bandura, A., (1986), *'Social Fondations of Thought and Action: A Social Cogniti and Theory'*, Englewood Cliff, M.J, Prenpice-Hall.